

”Miessydämiset naiset”

Sukupuolenvaihdos Christine de Pizanin tuotannossa

”Seulete sui, et seulete vueil estre” – Yksinäinen, työhuoneeseensa Pariisissa vetäytynyt italialainen leski, jonka kohtalona oli muuttua mieheksi.¹ Näin Christine de Pizan (1365 – n. 1430) kuvasi itseään aviomiehensä kuoleman jälkeen. Leskeydyttyään Christinen oli omien sanojensa mukaan välttämättömyyksiä omaksua miessukupuoli, jotta hän kykenisi selviytymään aikalaisyhteiskunnassa. Muuttumisen vaimosta perheen elättäjäksi mullisti Christinen elämän; hänestä tuli huomattava poliittinen vaikuttaja, joka propagoi naisten aseman puolesta.² Oman kokemuksensa lisäksi Christine käsittelee sukupuolenvaihdosta sekä allegorisesti että neuvoissaan aikalaisnaisia omaksumaan miehisen sydämen. Tässä artikkelissa tarkastelen Christinen sukupuolikäsitystä sukupuolen vaihtamista käsittelevien tekstien näkökulmasta. Vertaan Christinen sukupuolikäsitystä aristoteelis-skolastiseen luonnonfilosofiseen malliin, jonka kautta Christinen sukupuolenvaihdosta käsittelevien tekstien erityispiirteet tulevat ymmärrettäväksi.

Koska Christine on vaikutusvaltaisuudestaan huolimatta yhä melko tuntematon suomalaisessa tutkimuksessa, taustoitan ensin hänen henkilöhisto-

riaansa.³ Christinen elämänvaiheiden kertaaminen on perusteltua myös siksi, että aikalaisyhteiskunta peilaa syitä, joiden vuoksi Christine koki miessukupuolen omaksumisen tarpeelliseksi. Toiseksi esittelen lyhyesti aristoteelis-skolastista luonnonfilosofista sukupuolikäsitystä keskittyen Albert Suuren (1198–1280) ja Tuomas Akvinolaisen (1225–1274) teoksiin. Christinen sukupuolenvaihdosta käsitte-

-
- 1 Christine de Pizan, *Ballades, Rondeaux and Virelais: An Anthology* 1965, 5. Christine kirjoitti omaelämäkerrallisia osioita useisiin teoksiinsa, mutta kuvailee yksityiskohtaisesti niin lapsuuttaan kuin avioliittoaan ja leskeytyensä ensimmäisiä vuosia teoksessa *Le livre de la mutacion de Fortune*.
 - 2 Christinestä on kirjoitettu paljon. Keskeisimmät hänen kirjallista tuotantoaan ja elämäänsä käsittelevät teokset ovat Margolis 2001; Roux 2006; Yenal 1982; Willard 1982; McLeod 1976; Pinet 1927.
 - 3 Christinestä ei ole juurikaan kirjoitettu suomeksi, mutta Marjo T. Nurmisen yleistajuinen teos kuvaa osuvasti Christinen elämää ja vaiheita: Nurminen 2008, 128–149.

leviä tekstejä sisältyy hänen omaelämäkerrallisiin teoksiin *Le livre de la mutacion de Fortune* (Onnettaren vaihtelut) (1403) ja *Le livre de l'advision Christine* (Christinen näky) (1405), joissa Christine kertoo allegorisesti mieheksi muuttumisestaan. Analysoin myös Christinen kuvailemia miehisiä naisia *La città delle dame* (Naisten kaupunki) (1404–1405)⁴ teoksessa. Lopuksi keskityn Christinen aikalaisnaisille suunnattuihin sukupuolen muuttamista koskeviin neuvoihin teoksessa *Le livre des trois vertus* (Kolme hyvettä) (1405), joka on naisille suunnattu oppikirja hyvään elämään.

Ennen aihepiirin tarkastelua, muutama käsitteitä selventävä sana on paikallaan. Vaikka kutsun Christinen muuttumista naisesta mieheksi sukupuolenvaihdokseksi, on ymmärrettävä, että nykyinen käsitys sukupuolen vaihtamisesta tai korjaamisesta on tyystin erilainen kuin mitä se oli Christinen elinaikana. Käsitystä tai käsitteitä, jotka kuvaavat transsukupuolisuutta tai transvestismiä, ei ollut olemassa (tämä ei tietenkään tarkoita, etteikö näitä ilmiöitä jollakin tapaa ollut olemassa). Jakoa koettuun sukupuoleen ja biologiseen tai sosiaaliseen sukupuoleen yksilön identiteettiä määrittävänä tekijänä ei tunnettu.⁵ Christine ei ajatellut, että hän itse tai esimerkinomaiset olisivat vangittuina väärää sukupuolta oleviin ruumiisiin ja olisivat olleet tästä näkökulmasta sukupuolenkorjauksen tarpeessa. Christinen oma sukupuolenvaihdos on pikemminkin seurausta ulkoisissa olosuhteissa tapahtuneista radikaaleista muutoksista, minkä vuoksi Christinen oli omaksuttava uusi, miehinen rooli.⁶

CHRISTINEN ELÄMÄ

Italiatar Pariisissa, itseoppinut nainen koulutettujen teologiiden keskuudessa, sotaoppaan kirjoittanut rauhanpuolustaja, aikalaispolitiikkaa kritisoiva kuningattaren neuvonantaja ja ensimmäinen Jeanne d'Arcille tunnustusta antanut kirjailija.⁷ Sekä Christinen elämää että teoksia määrittää toiseuden ja ulkopuolisuuden tuoma monimuotoisuus. Christine de Pizan syntyi Venetsiassa, Italiassa. Hänen isänsä, Thomas de Pizan, opetti oikeustieteestään tunnetussa Bolognan yliopistossa, kunnes hänet kutsuttiin Kaarle V ”Viisaan” lääkäriksi ja hoviastrologiksi.⁸ Perhe seurasi isää Pariisiin hoviin Chris-

tinin ollessa kolmevuotias. Christine naitettiin 15-vuotiaana häntä kymmenen vuotta vanhemmalle Etienne du Castelille, kuninkaan notaarille. Christine totesi, että ei olisi voinut saada parempaa aviomiestä, vaikka olisi saanut itse päättää asiasta. Onnetar käänsi kuitenkin laivansa, kuten Christine kuvaa teoksessaan *Le livre de la mutacion de fortune* (suom. Onnettaren vaihtelut).⁹ Thomas de Pizan menehtyi pian Kaarle V:n kuoltua ja vain viisi vuotta myöhemmin rutto riisti Etiennen Christineltä. Leskeydyttyään 25-vuotias Christine oli vastuussa kolmesta pienestä lapsestaan, vanhasta äidistään ja naimattomasta sukulaisnaisesta.¹⁰ Miespuolisten sukulaisten puuttuessa Christine sai kokea aikalaisyhteiskunnan raadollisimmillaan, kun hänet haastettiin perintönsä vuoksi oikeuteen. Lakiasioissa kokematon Christine menetti leijonanosan perinnöstään ja muista saatavistaan. Köyhtynyt ja masentunut leski haki lohtua kirjallisuudesta ja elätti perheensä todennäköisesti kopioijana. Myöhemmin Christine alkoi kirjoittaa runoja käsitelläkseen aviomiehensä kuoleman aiheuttamaa surua. Runojensa avulla Christine ponnisti kuuluisuuteen, joka avasi oven myös poliittiselle uralle.¹¹ Tuotteliaimmalla kaudellaan (1400–1415) Christine kirjoitti muun muassa politiikkaa käsitteleviä teoksia (*Corps de policie*, 1407; *Livre de paix*, 1414), kirjan oikeutetusta sodasta (*Faits d'armes et chevalerie*, 1410), kävi kirjeenvaihtoa *Ruusuroomaaniin* liittyen (1401–1404) ja neuvoi kuningatar Isabella Baijerilaista politiikassa. Leimallista Christinen teoksille on allegorinen, moraalifilosofinen ja ensyklopedinen tyyli, koulutuksen merkityksen korostaminen, varhaishumanismi, naisten ja yhteiskunnan vähäosaisten aseman esiin nostaminen sekä omaelämäkerralliset osiot.¹² Ranskan ristiriitainen poliittinen tilanne ja Pariisin painostava ilmapiiri on tallentunut kouriintuntuvasti Christinen tuotantoon. Kirjeessään ”Lamentacion sur les maux de la guerre civile” (1410) Christine kuvailee, kuinka hänen kyyneleensä ovat kasteleet paperin läpimäräksi.¹³ Syy poliittiseen sekasortoon oli kuningas Kaarle VI:n kyvyttömyys hallita; hänen osuva lisänimensä oli Hullu. Kuninkaan ”poissaoloja” seurasi valtataistelu, joka kärjistyi sisällissodaksi. Christine pakeni väkivaltaisuuksia Poissyn luostariin vuonna

1418.¹⁴ Luostarikausi merkitsi Christinen tuoteliimman kauden loppua. Poissyssa ollessaan hän kirjoitti vain muutamia uskonnollisia mietteitä sekä runon ylistääkseen Jeanne d’Arcia (*Ditie de Jehanne d’Arc*).¹⁵ Christine kuoli todennäköisesti ennen vuotta 1431.¹⁶

ARISTOTEELIS-SKOLASTINEN LUONNONFILOSOFINEN SUKUPUOLIKÄSITYS

Keskiajalla sukupuoli oli sekä luonnonfilosofinen että teologinen kysymys. Oppineet teoretisoivat sukupuolta käyttäen niin kirkkoisien kuin antiikin ajan filosofien oppeja raamatuntulkintansa perusteena. Erityiset oppialat kuten spermatologia ja alkio-oppi käsittelivät ihmisten kehittymistä sukupuoliseksi olennoksi.¹⁷ Aristoteelinen luonnonfilosofia edusti aikansa normatiivista käsitystä ihmisluonnosta ja sen skolastisilla tulkeilla, Albert Suurella ja Tuomas Akvinolaisella, oli huomattava vaikutus keskiaikaisiin sukupuolikäsityksiin. Seuraavassa tarkastelen aristoteelisi-skolastista sukupuolikäsitystä, minkä jälkeen käsittelen lyhyesti naisia puolustavaa traditiota.

Aristoteles: Kylmät naiset ja kuumat miehet Aristoteles käsittelee sukupuolta luonnonfilosofisena ilmiönä teoksessaan *Generacione animalium*. Teos perustuu metafyyssiseen malliin, jonka mukaan kaikella on materiaallinen, muodollinen, vaikuttava ja päämääräsyy. Lisääntymisen päämääräsyy on yleisellä tasolla lajin säilyminen ja yksilötasolla miehen muodostaminen.¹⁸ Suhteessa yksilöpäämäärään nainen on ”ikään kuin” puutteellinen ja vajavainen mies.¹⁹ Aristoteles käyttää elementtiteoriaa selittääkseen, miksi luonto epäonnistuu yksilöpäämäärässään varsin usein. Teorian mukaan kuunalinen maailma koostuu tulesta, ilmasta, maasta ja vedestä. Elementit ovat paitsi sukupuolittuneita myös vastakkaisia ja hierarkkisessa suhteessa toisiinsa. Tuli, miehinen elementti, on sekä kuuma että kuiva ja tällä perusteella muodostava, liikuttava ja aktiivinen voima. Toinen miehiin liitetty aktiivinen elementti on ilma. Naisiin liitetty elementti, vesi, on kylmä ja märkä eli passiivinen ja materiaallinen periaate. Toinen naisiin liitetty passiivinen elementti on maa.²⁰

Yksilöpäämäärän toteutumisen kannalta sekä hedelmöittymisen että raskauden on oltava olosuhteitaan kuumia.²¹ Mikäli olosuhteet eivät ole otolliset, luonto poikkeaa yksilöpäämäärästään, ja miehen asemesta kohdussa muotoutuu nainen. Vaikka naiset ovatkin epäonnistuneita miehiä, heidän olemassaolonsa on välttämätöntä luonnon yleisen päämäärän saavuttamiseksi.²² Yksilöiden

- 4 Teoksen nimeä on hankala suomentaa kadottamatta termin ”dame” merkitystä. Christinen kaupunki ei suinkaan kerro mistä tahansa naisista, vaan nimenomaan arvonimen ”dame” (engl. lady) ansaitsevista naisista. Arvonimi ei perustu aatelisarvoon tai muuhun yhteiskunnalliseen hierarkiaan vaan hyveeseen. Tästä näkökulmasta Christinen teos tulisi kääntää otsikolla ”Hyveellisten naisten kaupunki”. Tekstin sujuvuuden vuoksi käytän tässä kuitenkin lyhyempää versiota *Naisten kaupunki*.
- 5 Transsukupuolisuudesta ja modernista sukupuolentutkimuksesta ks. Saresma, Rossi & Juvonen 2010; Isherwood & Althaus-Reid 2009; Tuovinen et al. 2011; Aarnipuu 2008.
- 6 Suomalaisessa tutkimuksessa sukupuolenvaihdoksiin liittyvää tematiikkaa ovat käsitelleet mm. Heinonen 2007 ja Aarnipuu 2005.
- 7 Margolis 2011, 1–27.
- 8 Margolis 2011, 1–3.
- 9 Christine de Pizan, *Le livre de la mutacion de fortune* 1.1159–1320.
- 10 Margolis 2011, 3–10.
- 11 Christine de Pizan, *Le livre d’advison Christine* 2001. Käännös, ks. *The Vision of Christine de Pizan* 2005, 104–7.
- 12 Ks. Christine de Pizan, *Le livre d’advison Christine* 2001, 10–17.
- 13 Christine de Pizan, ”Lamentacion sur les maux de la guerre civile”, *The Epistle of the Prison of Human Life with an Epistle to the Queen of France and Lament on the Evils of the Civil War*, 88–89.
- 14 Margolis 2011, 23–27.
- 15 Christine de Pizan, *Ditié de Jehanne d’Arc* 1977.
- 16 Margolis 2011, 27.
- 17 MacLean 1980, 28–46.
- 18 Aristoteles, *De anima* 2.3.414b; *Ethica Nicomachea* 1098a.
- 19 Aristoteles, *Generacione animalium* 737a25–35, 766a20–25; *Metaphysica* 1(A).983a24–32.
- 20 Paakkinen 2012, 37–52; Aristoteleen sukupuolikäsitystä tarkastelee myös Grahn 2013.
- 21 Aristoteles, *Generacione animalium* 736B30–737a15.
- 22 Aristoteles, *Generacione animalium* 767b5–32, 768A1–10, 775a13–18.

sukupuolittunut elementaarinen dispositio vaikuttaa heidän kykyihinsä läpi elämän. Teoksessaan *Politiikka* Aristoteles jakaa ihmiset luonnostaan hallitseviin ja hallittaviin ryhmiin – naiset kuuluvat jälkimmäiseen. Naisten alisteinen asema suhteessa miehiin perustuu naisten päätöksiä tekevän sielunosan puutteelliseen arvovaltaan.²³ Siinä missä miesten kyky hyveeseen on täydellinen, naisten kyvyttömyys korreloi heidän puutteellisen luontonsa kanssa.²⁴ Vaikka Aristoteles erotti luonnonfilosofiset ja poliittis-eettiset argumentit toisistaan, sekä Albert Suuri että Tuomas Akvinolainen yhdistivät ne omissa tulkinnoissaan.²⁵

Skolastinen aristotelismi ja sukupuoli

Albert Suuri perustelee naisten fysiologista, psykistä ja moraalista heikkoutta suhteessa miehiin Aristoteleen luonnonfilosofialla.²⁶ Albert korostaa sukupuolten elementaarista eriarvoisuutta: kuumuus on piirre, joka tekee miehistä erinomaisia (*excellenciam caloris*), kun taas naisille ominainen kylmyys on kuumuuden puutetta (*debilitatem*).²⁷ Miehuus ja naiseus ovat toisilleen vastakkaisia ominaisuuksia; yksilö ei voi olla samaan aikaan sekä mies että nainen.²⁸ Albert vertaa sukupuolieroja näkökykyyn: samanaikaisesti on mahdotonta sekä nähdä että olla sokea. Miehiä määrittävä kyvyttömyys (*habutum*), naisia kyvyttömyys (*privatio*).²⁹ Siinä missä näkevä voi sokeutua, sokea ei voi nähdä, toisin sanoen kyvyttömiä naisten on mahdotonta tulla miehiksi, mutta (kastroidut) miehet voivat menettää miehuutensa eli redusoidua naisiksi. Albertin luonnonfilosofia perustuu käsitykseen, jonka mukaan ruumiin elementaarilla tasapainolla on suora vaikutus ihmisen kykyihin ja olemukseen. Siinä missä kuumuuteen liittyy tiettyjä kykyjä ja ansioita, kylmyys on pelkästään kuumuuden puutetta.³⁰

Albertin mukaan ihminen on sielun ja ruumiin yhdistelmä. Sensitiivinen eli aistiva sielunosa, jonka toiminta perustuu elementaariseen kuumuuteen, välittää tietoa ruumiin ja sielun välillä sydämen kautta.³¹ Albertin sydänkeskeisyys on aristoteelista perua: yksilö kehittyy mieheksi tai naiseksi sydämen lämmön perusteella.³² Tuomas Akvinolaisen käsitys ruumiin ja sielun suhteesta perustui Albertin oppeihin. Molemmat skolastikot ajattelivat, että

naisten kyvyttömyys käyttää älykkyyttään johtuu epätäydellisestä ruumiillisesta dispositiosta. Koska naisten elementaarinen tasapaino on miehiä huonompi, sekä heidän aistinsa että kykynsä prosessoida aistihavaintoja on heikentynyt. Tuomaan mukaan ruumis tuottaa informaatiota sensitiiviselle sielunosalta aistihavaintojen kautta, minkä perusteella rationaalinen sielunosa tekee toimintasuosituksia ja arvioita.³³ Koska naiset ovat fysiikaltaan miehiä kylmempiä, heidän aistihavaintonsa ovat heikompia. Siitä huolimatta, että naisten ja miesten rationaaliset sielut ovat Tuomaan mukaan samantaisia – molemmat sukupuolet ovat Jumalan kuvia rationaalisen sielunosansa perusteella – naisten rationaalinen sielu joutuu tekemään päätöksiä epäpätevän aistihavaintomateriaalin perusteella.³⁴ Tästä johtuen naiset ovat Tuomaan mukaan pikemmin tunteidensa kuin järkensä ohjaamia.

Albertin mukaan miesten kuuma ja kuiva ruumiinrakenne takaa sekä aistien että sensitiivisen sielunosan asiankuuluvan toiminnan, jonka perusteella miehet ovat järkensä ohjaamia ja siksi hyveellisiä.³⁵ Sen lisäksi, että naiset ovat Albertin mukaan vajavaisia miehiä (*vir occassionatus*) ja suhteessa miehiin epätäydellisiä ihmisiä (*homo imperfectus*), he ovat myös pahoja.³⁶ Albert vertaa naisia myrkykkäärmeisiin ja sarvipäisiin paholaisiin todeten, että siinä missä järki ohjaa miehiä hyveeseen, aistit johtavat naisia kaikenlaisiin paheisiin.³⁷ Tuomas ei jaa opettajansa käsitystä naisten pahuudesta, mutta vertaa naisia ihmisiin, joiden sairastunut luonteenlaatu estää heitä käyttämästä älyään.³⁸ Tällä perusteella naisten tulee olla miehisen ohjauksen alaisia, sillä miesten rationaalilla sielulla on käytettävissään adekvaattia havaintomateriaalia, jonka perusteella heidän sielunsa tekee järkeviä päätöksiä – myös naisten puolesta ja heidän parhaakseen.³⁹

Kaikki skolastinen sukupuoleen liittynyt keskustelu ei ollut negatiivista naisia kohtaan. Useat oppineet teologit puolustivat naisia, osa piti naisia ylivoimaisina suhteessa miehiin.⁴⁰ Puolustajat kritisoivat naisia pilkkaavia miehiä ja esittivät, että pilkka perustuu kateuteen ja impotenssiin, eikä sillä ole mitään tekemistä naisten itsensä kanssa.⁴¹ Puolustajien sukupuolikäsitykset perustuivat useimmiten muun muassa kirkkoisä Augustinuksen edusta-

maan oppiin sukupuolettomista sieluista. Sielujen sukupuolettomuudesta johdettiin argumentteja puolustamaan naisten yhtäläistä älykkyyttä ja ihmisarvoa.⁴² Puolustajat pyrkivät todistamaan naisten hyveellisyyden esimerkein, joita he löysivät myös Raamatusta, marttyyritarinoista ja myös pakanallisista kertomuksista.⁴³ Naisten elementaarista kylmyyttä ja märkyyttä tulkittiin myönteisestä näkökulmasta. Puolustajat ylistivät naisten pehmeyttä, rauhallisuutta ja muita naisille tyypillisiä piirteitä korostaen samalla, että liiallinen kuumuus voi olla haitallista. Esimerkiksi naisten sovinnonhaluisuutta pidettiin miehisen tulisuuden ja väkivaltaisuuden lievittäjänä.⁴⁴ Sen lisäksi, että huomattava osa keskiajan oppineista puolusti naisia, myös sukupuolenvaihdoksesta kirjoitettiin. Ovidiuksen suosittu teos *Muodonmuutoksia* ja sen ”moralisoitu” kristitty kommentaari *Ovide moralisé* käsitelivät sukupuolenvaihdoksia. Pyhimyselämäkerroissa kuvattiin naispyhimyksistä, jotka pukeutuivat miehiksi, ja ritarirromantiikassa kuvattiin feminiinisiä ritareita.⁴⁵ Osa kirjoittajista paheksui sukupuolirooleja hälventävää pukeutumista, koska ”Luonto on tehnyt selkeän jaon sukupuolten välillä.”⁴⁶

CHRISTINE DE PIZAN JA MUUTTAVA SUKUPUOLI

Nyt minun on aika kertoa siitä erikoisesta tapauksesta, tuosta epätavallisesta sattumuksesta – jolloin Onnetaren luo palatessani muutuin naisesta mieheksi, mikä on varsin ihmeellistä! Eikä ole lainkaan valheellista tai vilpillistä kertoa aiheesta metaforisesti, koska metaforat eivät kiistä totuutta.⁴⁷

Muuttuminen naisesta mieheksi, vaimosta perheen pääksi, siirtyminen kodin seinien sisältä kodin ulkopuoliseen maailmaan oli Christinen elämän käännekohta. Seuraavassa tarkastelen ensin Christinen sukupuolenvaihdosta teoksissa *Onnettaren vaihtelut* ja *Christinen näky*. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan Christinen kuvaamia miehekkäitä naisia teoksessa *Naisten kaupunki*. Lopuksi kuvaan miessydämissiä naisia teoksessa *Kolme hyvettä*, joka oli naisille suunnattu opas hyveelliseen, kristittyyn elämään. Vaikka tarkastelen pääasiallisesti

sukupuolenvaihdoksia käsitteleviä tekstejä, käytän Christinen tuotantoa laajasti avaamaan sukupuolenvaihdoksiin liittyviä merkityksiä.

-
- 23 Aristoteles, *Politica* 1260a6–9.
 24 Aristoteles, *Politica* 1260a–1260b. Katso myös Grahn 2013.
 25 Paakkinen 2012, 38–39; Grahn 2013.
 26 Albert Suuren sukupuolikäsityksistä ks. Reuter & al. 2013, 641–670; Albert Suuri, *Quaestiones super de animalibus* 15.11.
 27 Albert Suuri, *Quaestiones super de animalibus* 6.6; 15.3, 19.
 28 Albert Suuri, *Quaestiones super de animalibus* 15.4–5.
 29 Albert Suuri, *Quaestiones super de animalibus* 15.4–5.
 30 Albert Suuri, *Quaestiones super de animalibus* 3.22; 6.6; 15.6–7; 15.10. Vrt. Aristoteleen käsityksiin *Generatione animalium* 716a5, 737a20–35; *Metaphysica* 8.4.4–6.
 31 Albert Suuri, *Quaestiones super de animalibus* 3.6; 12.20; 13.4–5; 15.14; 16.5–6, 8–9; 16.15.
 32 Aristoteles, *Generatione animalium* 766a30–35, 766b1–8. Sukupuoli on valmis kuitenkin vasta, kun yksilön sukupuolielimet ovat kehittyneet. *Generatione animalium* 716b1–15.
 33 Tuomas Akvinolainen, *Summa theologiae* 1.89.1. Tuomaan käsityksiä ihmismielen toiminnasta, ks. Pasnau 2002, 373–374.
 34 Sielun ja ruumiin keskinäisestä suhteesta ks. Pasnau 2002; Kretzmann 1993, 128–159.
 35 Albert Suuri, *Quaestiones super de animalibus* 15.11.
 36 Albert Suuri, *Quaestiones super de animalibus* 5.4.
 37 Albert Suuri, *Quaestiones super de animalibus* 15.4–5, 11.
 38 Tuomas Akvinolainen, *Sententia libri ethicorum* 7.5, viite 9.
 39 Ks. Tuomaan ja Albertin sukupuoleen liittyvästä psykologiasta *Summa theologiae* 2.2.177.2; *Summa contra gentiles* 3.123.3–4; Reuter & al. 2012, 641–670.
 40 Muun muassa seuraavat kirjoittajat puolustivat naisia: Marbodius Rennesläinen, Boccaccio, Chaucer, Jean Le Fèvre ja Chrétien de Troyes. Modernit tutkijat ovat erimielisiä siitä, kirjoittivatko Boccaccio ja Jean Le Fèvre naisia puolustavat teoksensa tosissaan, vai ovatko ne lopulta jatkoa pilkkakirjoituksille. Ks. Blamires 1997, 1–18.
 41 Blamires 1997, 96–124.
 42 Reuter & al. 2012, 641–670.
 43 Blamires 1997.
 44 Blamires 1997, 83–85.
 45 Swift 2008, 172–226; Jordan 1990, 224; Mandel 1998, 63–78; Heinonen 2007; Aarnipuu 2005.
 46 Jean Luis Vives, *De institutione feminae christinae* 100–101.
 47 ”Or est il temps que je raconte / L’étrange cas, le divers compte, / Si comme au premier je promis / De cestui livre, ou mon nom mis, / Comment de femme homme devins, / Quant chieux Fortune je revins, / Qui trop est chose merveilleable / Et si n’est mençonge, ne fable, / A parler selon methafore, / Qui pas ne met verité fore.” Christine de Pizan, *Le livre de la mutacion de Fortune* 1.1025–1034.

”De femme homme devins” – Christinen sukupuolenvaihdos

Christine kuvailee sukupuolenvaihdostaan laajasti teoksessaan *Onnettaren vaihtelut* sekä lyhyesti kaksi vuotta myöhemmin kirjoittamassaan *Christinen näyssä*. Christine korostaa kokemansa muodonmuutoksen todellisuutta siitä huolimatta, että hän kuvaa sitä allegorisesti. Hän pohjustaa tarinaansa kertomalla antiikin ajan sukupuolenvaihdoksista, nimittäin tietäjä Teiresiaksen muutoksesta miehestä naiseksi ja takaisin mieheksi ja Ifiksen muodonmuutoksesta naisesta mieheksi. Christinen esimerkit perustuvat kristillisesti allegorisoituun *Ovide moralisé* -teokseen.

Christinen mukaan Teiresiaksen muodonmuutos oli sattumankauppaa. Vaeltaessaan metsässä hänen tielleen osui kaksi käärmettä, jotka Teiresias päätti lyödä kuoliaiksi. Teon seurauksena Teiresias muuttui ”täydellisesti” naiseksi.⁴⁸ Christine kuvailee, kuinka Teiresias eli naisena seitsemän vuotta tehden naisten töitä.⁴⁹ Eräänä päivänä samoillessaan metsässä Teiresias huomasi jälleen saman käärme-pariskunnan. Iskettyään niitä uudelleen hän sai takaisin alkuperäisen muotonsa. Christine kirjoittaa:

Hän löi käärmeitä ja välittömästi hänen sävynsä ja naiselliset tapansa muuttuivat; hänen ruumiinsa muuttui miehen ruumiiksi, jollainen se oli aiemmin ollut, kertoo Ovidius.⁵⁰

Christine kuvailee Teiresiaksen muodonmuutoksen täydellisyyttä: Teiresias muuttuu naiseksi niin fyysisesti, sosiaalisesti (työt/tehtävät: ”mestiers”) kuin ominaispiirteiltään (sävy: ”taint”, tavat: ”accors”). Ruumiillisen sukupuolen ja sukupuolittuneiden tapojen muutos liittyvät toisiinsa. Kuvaus Teiresiaksen muuttuneesta sävystä sopii yhteen elementtiteorian kanssa, jonka mukaan ruumiin dispositio määrittää ihmisen temperamentin ja sukupuolen. Christine käyttää elementtiteoriaa selittääkseen sukupuolittuneita ominaispiirteitä teoksessa *Kolme hyveettä*, joka on kirjoitettu noin kaksi vuotta teoksen *Onnettaren vaihtelut* jälkeen. Christinen mukaan miehet ovat luonnostaan tulisia ja kuumempia kuin naiset.⁵¹ Naiset puolestaan ovat verrattavissa

veteen, jonka kosteus ja kylmyys sammuttavat liian voimakkaan tulisuuden.⁵² Christine käsittelee elementtiteoriaa ja fysiognomiaa Kaarle V:n elämäkerrassa (1404) ja *Christinen näky* -teoksessa, jossa hän kuvaa elementtejä luomistyön materiaalisena perustana.⁵³ Christinen käsitys veden ja maan aktiivisista ominaisuuksista on päinvastainen suhteessa Albert Suuren käsitykseen, jonka mukaan naisellisia elementtejä määrittää passiivisuus ja puutteellisuus. Tästä näkökulmasta Teiresiaksen sävyn muuttuessa hänen ruumiinsa elementaarinen dispositio muuttuu vastaamaan joko nais- tai miessukupuolta.

Toisin kuin Teiresiaksen muutoksen sattumanvaraisuus, Ifiksen sukupuolenvaihdos oli toivottu. Christine kertoo, kuinka Ifiksen isä uhkasi tappa syntymättömän lapsensa, mikäli tämä olisi tyttö. Ifiksen äiti päätti salata tyttärensä sukupuolen ja kasvatti tätä poikana. Puberteetin saavutettuaan Ifiksen oli määrä avioitua, jolloin asioiden todellinen laita olisi paljastunut.⁵⁴ Paljastumista peläten Ifiksen äiti uhrasi hedelmällisyyden jumalattarelle Vestalle, joka muutti Ifiksen mieheksi tämän hääyönä. Christine kuvailee, kuinka Vesta tekee Ifiksen naisruumiin tekemättömäksi (deffit son corps de femme) tekemällä tästä pojan (filz le fit).⁵⁵ Ifiksen muodonmuutoksesta kertoessaan Christine käyttää samantyyppistä terminologiaa (défaire / faire) kuin Genesis-tulkinnassaan sekä teoksessaan *Naisten kaupunki* että varhaisemmassa runossaan *Kirje rakkauden jumalalle (Epistre au dieu d'amours 1399)*.⁵⁶ Christine kuvailee, kuinka Jumala tekee (faire) ja muodostaa (fourmer) mies- ja naisruumiita ajatukssissaan olevan sukupuolittuneen muodon (fourme) perusteella.⁵⁷ Myös *Christinen näyssä* kuvataan, kuinka rouva Luonto muodostaa (fourmer) ja tekee (faire) ihmisruumiita neljän elementin taikinasta. Christinen mukaan Luonto muotoilee taikinasta mies- tai naisruumiita sen perusteella, minkä sukupuolen hän haluaa heille antaa.⁵⁸ Ifiksen ruumiin purkaminen (défaire) ja uudelleen järjestäminen mieheksi sopii yhteen Christinen muiden sukupuolikuvausten kanssa. Kun Ifis muuttuu naisesta mieheksi, hänen ruumiinsa heijastelee uutta, miehistä muotoa eli hänen uutta rooliaan (avio)miehenä. Uusi rooli edellyttää Ifiksen fyysisen ruumiin elementaarisen tasapainon uudelleenjärjestelyä.⁵⁹

Pohjustettuaan omaa muodonmuutostaan antiikin esimerkein Christine kuvailee, kuinka hän astui avioliiton laivaan 15-vuotiaana. Christinen puoliso Etienne ohjaa laivaa kymmenen onnellista vuotta, kunnes yllättäen puhkeaa voimakas myrsky, joka heittää Etiennen yli laidan. Laivan ajelehtiessa ilman kapteenia surun murtama Christine haluaa hypätä myrskyvävään mereen. Christineä säälien Onnetar päättää muuttaa Christinen mieheksi pelastaakseen laivan ja sen miehistön. Onnetar vaivuttaa Christinen uneen ja ryhtyy hieromaan tämän jäseniä. Herätessään Christine huomaa olevansa tyystin muuttunut (transmuee). Muutoksen seurauksena Christinen ruumis voimistuu ja nopeutuu (isnel),⁶⁰ hänen äänensä mataloituu ja sydämensä vahvistuu ja rohkaistuu. Christine huomaa, että sormus, joka oli merkinä avioliitosta, on hävinnyt. Samalla Christinen masennus kaikkoo ja hän huomaa muuttuneensa tosimeheksi (vray homme).⁶¹

Sukupuolenvaihdon seurauksena Christine kokee sekä ruumiillisia että luonteenpiirteisiin liittyviä muutoksia. Christinestä tulee vahvempi paitsi fyysisesti myös henkisesti. Hän korostaa muuttuneen sydämensä merkitystä: ennen ahdistunut sydän muuttui miehistytyään vahvaksi ja rohkeaksi. Useat Christinen tekstit käsittelevät sydämen sukupuolittunutta dispositiota. Christine kuvailee naisten ja miesten sydämien erilaisia piirteitä runossaan *Kirje rakkauden jumalalle*.⁶² Christinen tavoin myös Aristoteles ja Albert Suuri olivat luonnonfilosofisissa teksteissään korostaneet sydämen keskeisyyttä ja selittäneet, että sydän on luonnollisen lämmön keskuspiiste ja että yksilön ruumiinnesteiden tasapaino perustuu sydämen toimintaan. Aristoteleen mukaan sukupuolen kehittyminen perustuu sydämen lämpöön.⁶³ Albert puolestaan katsoi sydämen yhdistävän hengellisen ruumiilliseen.⁶⁴ Kuninkaan lääkärin tyttärenä Christine tunsu hyvin keskiaikaista aristoteelista luonnonfilosofiaa. Tapa, jolla Christine kuvailee sukupuolenvaihdostaan, sekä Teiresiaksen ja Ifiksen esimerkit viittaavat elementtiteoriaan. Elementtiteoria on myös *Christinen näyn* luomisallegorian lähtökohta. Luonto sekoittaa neljä elementtiä taikinaksi ja valmistaa siitä ruumiin. Christinelle annetaan naisruumis Luonnon

tahdon perusteella sen sijaan, että muotti tai materia määrittäisi sen.⁶⁵ *Christinen näyn* kuvaus on yhteneväinen *Naisten kaupungin* kanssa, jossa Christine kuvailee, kuinka Jumala oli antanut hä-

-
- 48 Christine de Pizan, *Le livre de la mutacion de fortune* 1.1073–1076.
 49 Christine de Pizan, *Le livre de la mutacion de fortune* 1.1080–1081.
 50 ”Et dit qu’adés veult esprouver / Se la forme peut recouvrer, / Qu’avoire seult; adont les atteint / Et tantost fu changié son taint / Et tous ses femenins accors. Si tourna en homme son corps. Comme devant, ce dit Ovide.” Christine de Pizan, *Le livre de la mutacion de fortune*.
 51 Christine de Pizan, *Le livre de la trois vertus* 1.9.15c, 35.
 52 Christine de Pizan, *Le livre de la trois vertus* 1.9.15c, 35.
 53 Christine de Pizan, *Le livre des fais et bonnes meurs dusage roy Charles V* 1.1.18.48–49; *Le livre de l’advison Christine*, 13–15.
 54 Christine muuntelee huomattavasti käyttämiään lähteitä ja jättää kertomatta, että Ifis rakastui palavasti tyttöön, jonka kanssa tämän oli aikomus solmia avioliitto. *Ovide moralisé* tuomitsee Ifiksen luonnottoman rakkauden, mutta Christine esittää avioliittoaikeet Ifiksen kärsimättömän isän päätöksenä. Koska Christine käyttää molempia tarinoita oman sukupuolenvaihdon johdantona, on hänelle täytynyt olla tärkeää että sukupuolenvaihdonseen ei liity seksuaalisia motiiveja, varsinkaan jos ne sotiivat miehen ja naisen ”luonnollista rakkautta” vastaan.
 55 Christine de Pizan, *Le livre de la mutacion de fortune* 1.1154–1158.
 56 ”Letter to the God of Love”, 50–104.
 57 Christine de Pizan, *La città delle dame* 1.9.78.
 58 Christine de Pizan, *Le livre de l’advison Christine*, 13–15.
 59 Vrt. Sjöberg 2001.
 60 Termi ’isnel’ on monimerkityksinen. Keskiranskassa (1300–1600) se tarkoittaa yleensä nopeutta, ripeyttä ja ketteryyttä, mutta muinaisranskassa (1300-luvulle asti) se merkitsee palavuutta ja polttavuutta. Muinaisranskan ’ignel’ palautuu latinankieliseen termiin *igneus*, joka yhtäläillä merkitsee palavaa. Ottaen huomioon termin monitulkintaisuuden Christine on saattanut käyttää sitä alleviivatukseen elementtiteoriaan liittyvää ruumiinnesteteoriaa.
 61 Christine de Pizan, *Le livre de la mutacion de fortune* 1.1315–1364.
 62 ”Letter to the God of Love” 658–659, 666–667.
 63 Aristoteles, *Generation animalium* 766a30–35, 766b1–8.
 64 Albert Suuri, *Quaestiones super de animalibus* 13.5, 15.14, 16.15, 13.4.
 65 Christine de Pizan, *Le livre de l’advison Christine*, 13–15.
 66 Christine de Pizan, *La città delle dame* 1.1.2, 44.

nelle naisruumiin asutettavaksi.⁶⁶ Christine puhuu sukupuolittuneen ruumiin asuttamisesta myös omaa sukupuolenvaihdosta kuvatessaan. Christine toteaa olleensa mies jo 13 vuotta, mutta mikäli hän saisi päättää, hän olisi edelleen mieluiten nainen ja vaimo. Christine huokaa, että hän ei enää koskaan tule asuttamaan naisruumista.⁶⁷ Kuvaus perustuu käsitykseen, jonka mukaan ihmisten sukupuolettomat sielut asuttavat sukupuolittunutta ruumista. Sielut voivat periaatteessa asuttaa kumpaa tahansa ruumista. *Christinen näyssä* sukupuoli kuvataan Jumalan lahjana: Hän päättää Luonnon välityksellä, millaiseen ruumiiseen kukin sielu asetetaan. Koska sielut ovat sukupuolettomia, sukupuolittuneet piirteet ovat ruumiillista perua. Tästä näkökulmasta ruumiin dispositio heijastelee sukupuolittuneita piirteitä kuten sydämen rohkeutta ja fyysistä voimakkuutta. Sukupuolenvaihdoksessa sekä ruumis että sen ominaispiirteet muuttuvat. Teiresiaan tavoin myös Christine muuttui ruumiiltaan, tavoiltaan ja töiltään. Kuten Ifiksen kohdalla, myös Christinen naisruumis tehdään tavallaan tekemättömäksi ja rakennetaan uudelleen.⁶⁸ Onnetaren hieroessa Christineä hänen sydämensä ominaispiirteet ja ruumiin elementaarinen dispositio muuttuvat tavalla, joka saa aikaan niin fyysisiä kuin psykologisia muutoksia. Sekä Christinen että Ifiksen muodonmuutokset ovat välttämättömiä. Muodonmuutos on Christinelle ”ehdottoman tarpeellinen”: laivan ohjaaminen on mahdollista vain miehenä.⁶⁹ Molemmissa tapauksissa sukupuolenvaihdos heijastelee muuttunutta sosiaalista roolia. Leskenä Christine tulee hoitaa aviomiehelle kuuluvat sosiaaliset ja taloudelliset velvollisuudet.⁷⁰

Vaikka Christine korostaa sukupuolenvaihdoksensa todellisuutta ja kokonaisvaltaisuutta, hän ei kuitenkaan lakkaa olemasta nainen. Christine korostaa naiseuttaan lähes kaikissa teoksissaan. Hän kuvailee itseään sekä luonnolliseksi naiseksi (*femme naturelle*)⁷¹ että luonnolliseksi ja täydelliseksi mieheksi (*en homme naturel parfait*).⁷² Christinen ”kaksoiskansalaisuus” heijastelee aikaisiyhteiskunnan sukupuolista jakautuneisuutta – miehisen roolin ja identiteetin omaksuminen oli ainoa keino pärjätä vailla miespuolisten sukulaisten tuomaa turvaa. On kuitenkin huomion-

arvoista, että Christine ei suhtaudu sukupuoleen joko-tai-periaatteella. Miehuus ja naisuus eivät ole toisensa poissulkevia tai vastakkaisia olomuotoja. Toisin kuin Albert, Christine uskoi että yksilön oli mahdollista olla samanaikaisesti sekä mies että nainen.

NAISTEN KAUPUNGIN MIEHISET NAISET

Vaikka Christinen *Naisten kaupungissa* ei ole miehiä, miehekkäiden naisten esimerkillinen käytös näkyy sekä kaupungin rakenteissa että sen kansalaisten keskuudessa. Kuvaan ensin lyhyesti *Naisten kaupungin* juonen, jotta analyysini saa raamit. Teos alkaa kuvauksella Christinestä lukemassa omassa työhuoneessaan. Christine masentuu luettuaan naisia kritisoivia tekstejä ja vastoin parempaa tietämystään kiroaa sitä, että Jumala on tehnyt hänestä naisen. Alakuloisen Christinen eteen ilmestyy yllättäen kolme hyvettä, Jumalan tyttäret Järki, Oikeudenmukaisuus ja Oikeus. He ilmoittavat, että Christine tulee luottaa itseensä, sillä hän tietää naisten olevan hyveellisiä. Christine tehtävä on palauttaa kunnioitus naisia kohtaan ja rakentaa kaupunki hyveellisten naisten suojelemiseksi. Christine rakentaa Järjen avulla kaupungin perustan ja suojamuurin. Oikeudenmukaisuus kiirehtii auttamaan asuintalojen rakentamisessa ja kansalaisten etsimisessä. Oikeus antaa kaupungille jumalaisen siunauksen, asettaa Neitsyt Marian kaupungin kuningattareksi ja tuo kristityt marttyyrinaiset kaupungin asukkaiksi.⁷³

Sekä kaupungin peruskivi että ensimmäinen kansalainen ovat miehisiä naisia. Semiramis, kaupungin peruskivi, on Christinen mukaan niin viriili ja voimakas, että yksikään mies ei voi ylittää hänen tekojaan.⁷⁴ Kuvaillessaan leskeytyneen Semiramiksen sydäntä vahvaksi ja voimakkaaksi⁷⁵ Christine käyttää samoja adjektiiveja kuin kuvatessaan omaa sukupuolenvaihdostaan.⁷⁶ Semiramiksen merkittävimmästä taistelusta kertoessaan Christine yhdistää tämän persoonassa sekä naiseuden että miehuuden. Kertomuksen mukaan Semiramikselle toimitetaan tieto kapinasta palvelijattarien letittäessä hänen hiuksiaan. Semiramis kiiruhtaa puolustamaan valtakuntaansa miekka kädessä, toinen puoli hiuksistaan palmikoituna, toinen vapaana

hulmuten.⁷⁷ Käyttäen Semiramista esimerkkinään Christine osoittaa, että naiset kykenevät tyypillisesti miehisenä pidettyyn toimintaan. Kaupungin suoja-
muuria rakentaessaan Christine kertoo kaupungin perustaneesta kuningatar Didosta, jota hän kuvailee sanalla virago (lat. *vir*, mies), naiseksi, jolla on ”miehen voimakkuus ja kyvykkyys”.⁷⁸ Christine käyttää Boccaccion teosta *Des cleres et nobles femmes* lähteenään, mutta Boccacciosta poiketen Christine ei korosta Didon miehekkyyttä naiseuden kustannuksella. Päinvastoin Christine alleviivaa sekä Didon naisuutta että tämän kykyä omaksua miehekkäitä ominaisuuksia.

Naisten kaupungin ensimmäinen kansalainen on kuningatar Hypsikratea, joka seuraa aviomiestään sotaan. Christine kuvailee, kuinka Hypsikratea luopuu jalokivistään kantaakseen kirvestä ja pukee raskaan kypärän vaaleille kutreilleen ”muistuttaakseen miestä”.⁷⁹ Rakkauden inspiroimana Hypsikratean nuori ja herkkä vartalo muuttuu voimakkaan ja viriilin ritarin ruumiiksi.⁸⁰ Christine korostaa, että Hypsikratean muodonmuutos perustuu vapaaseen tahtoon⁸¹ toisin kuin Christinen muodonmuutos, joka oli ulkoisen pakon sanelema. Toinen *Naisten kaupungin* miehekäs kansalainen on Argia, joka saattaa loppuun miehensä aloittaman sodan. Christinen mukaan Argia ylittää feminiinisen heikkoutensa ja herkkyytensä polttavan rakkautensa motivoimana.⁸² Didosta poiketen Argian on Christinen mukaan ylitettävä naiselliset piirteensä miehekkäitä ominaisuuksia saavuttaakseen. Sama teema jatkuu, kun Christine kertoo, kuinka Judit surmasi Holoferneen. Christine kuvailee Juditia rukoilemassa Jumalalta voimaa ja rohkeutta naiselliseen sydämeensä, jotta hän kykenisi lyömään Holoferneen hengiltä.⁸³ Juditin sydän ei siis ole lähtökohtaisesti voimakas ja rohkea, vaan näiden miehille tyypillisten piirteiden on voimistuttava. Vaikka Christine ei pidä naisille ja miehille ominaisia piirteitä toisiaan poissulkevana, osa piirteistä edellyttää täysin uudenlaisten hyveiden omaksumista – herkkyyks ei ole valttia sotatantereella.

Naisten kaupungin miehekkäitä naisia yhdistää sukupuolirooleihin liittyvä neuvokkuus. Yksikään naisista ei ole omaksunut miehisiä piirteitä pakon sanelemana, vaan muutos perustuu vapaaseen

tahtoon, kekseliäisyyteen ja mukautuvuuteen. Maskuliinisuutta ja feminiinisuutta ei kuvata toisilleen vastakkaisina tai poissulkevana kategorioina, kuten erityisesti Semiramiksen esimerkki osoittaa.⁸⁴ Christine alleviivaa sukupuolittuneiden ominaisuuksien muuttuvaa luonnetta valitessaan sekä peruskiveksi että ensimmäiseksi kansalaiseksi miehekkään naisen. Kun *Naisten kaupungin* rakenteet ovat valmiit, Christine toteaa, että naiset ovat kykeneviä kaikkeen, mihin miehetkin, olipa kyseessä hyve, viisaus tai fyysinen voima.⁸⁵ Esimerkkiensä avulla Christine osoittaa, että sukupuoleen liittyvät ominaisuudet eivät ole muuttumattomia, pysyviä tai sidottuja ruumiilliseen sukupuoleen, vaan niitä voi vaihtaa niin halutessaan.

67 Christine de Pizan, *Le livre de la mutacion de fortune* 1.1395–1404.

68 Vrt. Christine de Pizan, *Le livre de l'advision Christine* 129.

69 Christine de Pizan, *Le livre de la mutacion de fortune* 1.982–1394.

70 Myös Maria Sjöberg (2001) on esittänyt tutkimuksessaan tulkintamallin, jossa naisleski muuttuu mieheksi sosiaalisesta näkökulmasta.

71 Christine de Pizan, *La città delle dame* 1.1.42.

72 Christine de Pizan, *Le livre de la mutacion de fortune* 1.141–156, 12.

73 Christine de Pizan, *La città delle dame*.

74 Christine de Pizan, *La città delle dame* 1.15, 106.

75 Christine de Pizan, *La città delle dame* 1.15, 106. Keskiranskan termi courage kääntyy adjektiivisessa muodossaan rohkeudeksi, mutta substantiivisessa muodossaan sydämeiksi. Ks. *Dictionnaire du moyen français* (1330–1500): URL: <http://www.atilf.fr/>

76 Christine de Pizan, *La città delle dame* 1.15, 106–108.

77 Christine de Pizan, *La città delle dame* 1.15, 106–108.

78 Christine de Pizan, *La città delle dame* 1.46, 210.

79 Christine de Pizan, *La città delle dame* 2.14, 258.

80 Christine de Pizan, *La città delle dame* 2.14, 258.

81 Christine de Pizan, *La città delle dame* 2.14, 258.

82 Christine de Pizan, *La città delle dame* 2.17, 264.

83 Christine de Pizan, *La città delle dame* 2.21, 296–300.

84 Ks. myös Laqueur 1995, jossa käsitellään sukupuolikäsityksiä antiikista aina Freudiin saakka. Laquer on kiinnittänyt huomiota siihen nykynäkökulmasta erikoiseen seikkaan, että fyysisistä sukupuolta on useimmiten pidetty muuttuvampana kuin psyykkistä sukupuolta.

85 Christine de Pizan, *La città delle dame* 2.12, 252.

MIESSYDÄMISET NAISET KOLMESSA HYVEESSÄ

Muuttuminen naisesta mieheksi ei ole pelkästään Christinen etuoikeus, eikä se ole mahdollista vain utopistisessa *Naisten kaupungissa*. Teoksessaan *Kolme hyvettä* (1405) Christine opastaa naisia hyveelliseen elämään yhteiskunnassa, jossa sukupuolittuneet roolit ja yhteiskunnallinen asema määrittävät yksilön tehtäviä ja velvollisuuksia. Christinen mukaan miehisen roolin omaksuminen on tarpeellista sekä paronittarille että leskille.

Paronit ovat usein rikkaita ja vaikutusvaltaisia – ja siksi Christinen mukaan poissa suurimman osan ajasta. Paronittarien tulee pitää huolta miestensä tiluksista ja omaisuudesta heidän poissa ollessaan. Niinpä paronittarien tulee omaksua miehinen sydän. Christinen mukaan paronittaria ei tule kasvat-
taa sisätiloissa eikä ympäröidä naisellisella hemmot-
telulla, koska heidän on tiedettävä, kuinka hyökätä ja puolustaa tiluksiaan.⁸⁶ Christinen neuvot perustuvat käsitykseen, jonka mukaan sukupuolittuneet tavat ovat opittuja. Naiset oppivat käyttäytymään naisellisesti, koska heidät on ympäröity naisellisella hemmottelulla, kun taas miesten kasvatusta perustuu sotaisiin toimiin kodin seinien ulkopuolella.⁸⁷ Myös naisen on mahdollista omaksua miessydän oikeanlaisen kasvatuksen tuloksena.

Paronittarien lisäksi leskeytyneiden naisten on tarpeellista omaksua miehinen rooli. Christine neuvoo leskiä eri tavoin kuin paronittaria, sillä heillä ei ole aikaa ”kouluttaa” itseään miehiä. Christine kehottaa leskiä omaksumaan miehisen sydämen, mikäli heidät haastetaan oikeuteen.⁸⁸ Christine kuvailee oikeusjärjestelmän raadollisuutta:

Jos hän mieli voittaa, hänen on omaksuttava miehen sydän, toisin sanoen kestävä, vahva ja viisas, harkitukseen ja toimiakseen parhaalla mahdollisella tavalla. Hänen ei tule käyttäytyä yksinkertaisen naisen tavoin ja pillahtaa itkuun puolustamatta itseään – vetäytyen nurkkaan kuin koiraparka muiden hyökätessä sen kimppuun. Sillä jos te naiset toimisitte näin, kohtaisitte säälimättömiä ihmisiä, jotka veisivät leivänkin käsistänne ja pitäisivät teitä ymmärtämättöminä ja typerinä. Heidän seluistaan ette tulisi löytämään säälin häivääkään!⁸⁹

Oikeudenkäynnin voittaminen edellytti taitoja, joita naisilla ei ollut. Lakiasiat kuuluivat miehiseen elinpiiriin, jonne naisilla oli asiaa vain asianomistajana tai vastaajana, mutta ei lainoppineena. Miehisen sydämen omaksuminen tarkoittaa, että lesken on ope-
teltava miehiä käyttäytymismalleja eli rohkeutta ja periksiantamattomuutta, jotta hän selviäisi oikeudenkäynnistä voittajana. On huomionarvoista, että *Kolmessa hyveessä* Christine suosittelee miessydämen omaksumista vain paronittarille ja leskille. Muilla naisilla on oletusarvoisesti miehiä, sukulaisia tai puolisoita, jotka valvovat heidän etujaan.

Christine ei ohjeista naisia imitoimaan miehiä tai jäljittelemään heidän käytöstään. Christinen neuvot koskevat maskuliiniseksi miellettyjen taitojen ja hyveiden syvällistä sisäistämistä – miessydämen omaksumista. Naisia puolustavassa runossaan Christine väittää, että naisten sydämet eivät ole taipuvaisia miehille tyypillisiin kielteisiin ominaisuuksiin kuten vihanpitoon ja kostonhimoon.⁹⁰ Christine toteaa, että naisen luonto on myötätuntoinen, hellä, uskonnollinen ja pehmeä ja että luonnollisesti ”yhteenlaskettuna, nämä ovat naisten ominaisuuksia”.⁹¹ Christinen ilmaus kieliä käsityksestä, jonka mukaan naisten ominaisuudet perustuvat naisissa yleisesti esiintyviin piirteisiin (yhteenlaskettuna, *somme toute*) sen sijaan, että ne kumpuaisivat deterministisesti jostakin erityisestä naisluonnosta tai -olemuksista.⁹² Christinen kuvailemat luonteenpiirteet ovat moraalisia ihanteita siitä, kuinka sukupuolten tulisi käyttäytyä toisiaan kohtaan. Vaikka Christinen sukupuolikäsitys ei ole deterministinen, hänen mukaansa sukupuolilla on omat tehtävänsä. *Naisten kaupungissa* Christine toteaa, että

Jumala on määrännyt naisen ja miehen palvelemaan Häntä erilaisissa toimissa auttaakseen, lohduttaakseen ja täydentääkseen toistaan, kumpainenkin omilla tehtävissään. Kummallekin sukupuolelle on annettu tehtävän täyttämiseen sopiva luonto ja taipumus.⁹³

Christinen sukupuolikäsitys on monipuolinen. Hän tarkastelee sukupuolta opittuna käytöksenä luonnonfilosofisesta näkökulmasta ja osana Jumalan luomaa järjestystä. Christinen luonnonfilosofinen käsitys sukupuolesta perustuu osin skolastiseen

käsitykseen elementtiteoriasta, tosin tavalla, jossa naisten kylmyyttä ja märkyttä tulkitaan positiivisesti.⁹⁴ Christine on sydänkeskeinen, kuten Albert Suuri. Aristoteelis-skolastisen luonnonfilosofian mukaan sydän on yksilön elementaarisen tasapainon keskus, joka välittää tietoa ruumiilta sielulle. Mikäli sydämen dispositiota muutetaan, yksilön ominaisuudet muuttuvat. Christinen käsityksen mukaan sukupuolenvaihdos edellyttää elementaarisen disposition muutosta. Jotta nainen voi muuttua mieheksi, hänen on omaksuttava miehinen sydän. Sydämen tulielementin voimistuessa miehekkäät piirteet, kuten rohkeus ja voimakkuus, kasvavat. Christine ei kuitenkaan Albertin tavoin pidä naiseutta ja miehuutta toisensa poissulkevinä ja vastakkaisina olomuotoina. Siitä huolimatta, että mies-sydämen omaksuneiden naisten elementaarinen tasapaino on muuttunut, he pysyvät naisina ja säilyttävät naiselliset ominaisuutensa uusien miehisten ominaisuuksiensa lisäksi. Siinä missä Albertin sukupuolikäsitys perustuu kylmän ja kuuman, aktiivisen ja passiivisen vastakkainasetteluun, Christine kuvaa naisten kylmyyttä voimavarana. Koska Christinen sukupuolikäsitys perustuu yhdenvertaisuuteen ja täydentävyyteen vastakohtaisuuden asemesta, molempien sukupuolten ominaispiirteiden yhtäaikaista omaksuminen on mahdollista. Niinpä nainen, joka omaksuu miehisiä piirteitä tai tapoja ei muutu vähemmän naiseksi. Kuningatar Semiramis on tästä täydellinen esimerkki: hän on soturi siitä huolimatta, että hänet on kasvatettu naisellisen hemmottelun keskellä.

MUUTTUVUUS, PYSYVÄ JA OPITTU SUKUPUOLI

Christinelle ominainen käsitys sukupuolesta sekä muuttuvana että pysyvänä kategoriana ilmenee erityisesti sukupuolenvaihdoksia koskevissa teksteissä. Luonnonfilosofisten selitysmallien lisäksi Christine korostaa, että sukupuolittuneet piirteet ovat oppimisen tulosta. Kun Christine käsittelee naisten oppimattomuutta, hän kirjoittaa:

Ei ole epäilystäkään siitä, etteikö Luonto olisi tehnyt heidän [naisten] ruumiistaan ja ymmärryksestään yhtä täydellistä kuin viisaiden ja oppineiden miesten. – – Kaikki

tämä johtuu siitä, että naisia ei ole koulutettu, ja kuten sanoin, sekä miesten että naisten keskuudessa toiset ovat älykkäämpiä kuin toiset.⁹⁵

Christine korostaa, että erot niin ihmisryhmien kuin miesten ja naisten välillä palautuvat koulutukseen, kun taas erot yksittäisten ihmisten välillä perustuvat yksilöllisiin kykyihin.

Christinen sukupuolikäsitys perustuu toisaalta pysyvyyteen, toisaalta muuttuvuuteen. Sukupuoli on osa Jumalan suunnitelmaa, jossa kummallekin

-
- 86 Christine de Pizan, *Le livre de trois vertus* 2.9.65c, 151.
 87 Christine de Pizan, *Le livre de trois vertus* 2.9.65c, 151.
 88 Leskien asemasta Keski-Euroopassa ks. Warner 1999, 84–107; Howell 1986; Farmer, 1999.
 89 ”Que elle prengne cuer d’omme, c’est assavoir constant, fort et sage, pour avisier et pour poursuivre ce qui lui est bon a faire, non mie comme simple femme s’acroupir en pleurs et larmes sans autre deffense, comme un povre chien qui s’aculle en un coignet et tous les autres lui cuerent sus. Car par ainsi faire entre vous, femmes, trouveriez assez de gens sans pitié qui le pain vous osteroient de la main et vous reputeroient on ignorans et simples, ne ja pour ce plus de pitié ne trouverez en ame.” Christine de Pizan, *Le livre de trois vertus* 3.4, 191–192.
 90 ”Letter to the God of Love” 658–659, 666–667.
 91 ”Letter to the God of Love” 668–676, s. 82–85. ”Car nature de femme est debonnaire, / Moulit piteuse, paoureuse et doubtful, / Humble, douce, coye, et moulit charitable, / Amiable, devote, en paix honteuse, / Et guerre craint, simple et religieuse. / Et en courrous tost appaise son yre, / Ne peut véoir cruauté ne martire. / Et teles sont par nature sans doubte / Condicions de femme, somme toute.” Katso myös Richards 1996, 108.
 92 Ks. Richards 1996, 107–108.
 93 ”Semblablement Dieux a establi homme et femme pour le servir en divers offices et pour aussi aydier, conforter et compaigner l’un l’autre, chacun en ce qui lui est establi a faire et a chacun sexe a donné tele nature et inclination, comme a faire son office lui appartient et compette.” Christine de Pizan, *La città delle dame* 1.11, 92.
 94 Christine de Pizan, *Le livre de trois vertus* 1.9.15c, 35.
 95 ”Et toutesvoves n’est mie doubte que Nature les a parfais de toutes choses en corps et en entendement, aussi bien que les plus sages hommes et les plus experts qui soient es cités et es bonnes villes, mais tout ce tient a faulte d’apprendre, nonobstant si que je t’ay dit que d’ommes ou de femmes les uns ont meilleur entendement que les autres.” Christine de Pizan, *La città delle dames*, 77, 152, 154.

sukupuolelle on annettu erilliset roolit ja niihin yhteensopiva luonto. Yksittäiset naiset ja miehet heijastelevat Jumalan mielessä olevaa miehen ja naisen muotoa (*fourme*). Sukupuolittuneet muodot ovat muuttumattomia ja ikuisia. Sielut eivät kuitenkaan heijasta sukupuolittunutta muotoa, sillä ne ovat sukupuoleettomia. Christinen mukaan Jumala päättää Luonnon välityksellä, kumpaa sukupuolta olevan ruumiin sielu saa asuttaakseen. Sukupuoli on tästä näkökulmasta ruumiillista alkuperää. Sukupuolittuneet ominaispiirteet palautuvat ruumiin ja sydämen elementaariseen dispositioon. Ruumiit eivät kuitenkaan säily samanlaisina kohdusta hautaan, vaan niiden elementaarista dispositiota on mahdollista muuttaa tilanteen niin vaatiessa.

Läpi koko tuotantonsa Christine korostaa koulutuksen merkitystä luonteen ja moraalien kasvattajana. Myös sukupuolittuneita käyttäytymistapoja ja ominaisuuksia on mahdollista oppia. Naiset eivät tule naisiksi itsestään, eikä sukupuoli määritä yksilön kykyjä ja ominaisuuksia. Sekä ruumista että mieltä on mahdollista – ja suotavaa – kouluttaa. Ihmiset, niin miehet kuin naiset, omaksuvat piirteitä sen mukaan, onko heidät kasvatettu hemmotellen sisätiloissa vai sotaharjoituksissa kentällä. Tästä näkökulmasta sukupuolen kannalta keskeinen elin, sydän, ei määritä yksilön sukupuolta pelkästään elementaarisesta näkökulmasta. Koska sydän on aistihavaintojen välittäjä, yksilön kohdatessa uusia aistihavaintoja hän voi omaksua sydämeensä uusia ominaisuuksia, kuten Christine teki päättäessään omaksua aviomiehelleen kuuluneen roolin laivan kapteenina.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Lähteet

ALBERT SUURI

- 1955 *Quaestiones super De animalibus quas reportavit frater Conradus de Austria*. Ed. E. Filthaut. *Opera Omnia* vol. 12. Münster: Aschendorff.

ARISTOTELES

- *Generazione animalium*, Aristoteles Latinus Database (Brepolis). URL: <http://clt.brepolis.net/ald/Default.aspx>.
- 1924 *Metaphysica*. Ed. W. D. Ross. Oxford: Clarendon Press.
- 1894 *Ethica Nicomachea*. Ed. I. Bywater. Oxford: Clarendon Press.

DE PIZAN, CHRISTINE

- 1988 ”*Le livre des fais d’armes et de chevalerie*”. Vol. 1–2. Ed. Christine M. Laennec. *Christine antygrafe: Authorship and Self in the Prose Works of Christine de Pizan with an Edition of B.N.Ms. 603* Diss. Yale University.
- 2007 ”Letter to the God of Love”. *Debating the Romance de la rose*. Ed. Christine McWebb. Trans. Earl Jeffrey Richards. New York: Routledge.
- 1977 *Ditii de Jehanne d’Arc*. Eds. Angus J. Kennedy & Kenneth Varty. Oxford: Society for the Study of Mediaeval Languages and Literatures.
- 1998 *La città delle dame*. Ed. Earl Jeffrey Richards, trans. Patrizia Caraffi. Milano: Luni Editrice [1997].
- 2001 *Le livre de l’advison Christine*. Eds. Christine Reno & Liliane Dulac. Paris: Honoré Champion.
- 1955 *Le livre de la mutacion de Fortune*. Ed. Suzanne Solente. Tome 1–3. Paris: A. & J. Picard.
- 1989 *Le livre des trois vertus*. Eds. Charity Cannon Willard & Eric Hicks. Paris: Honoré Champion.
- 1977 *Le livre des fais et bonnes meurs du sage roy Charles V*. Ed. Suzanne Solente. Paris: Honoré Champion.
- 2005 *The Vision of Christine de Pizan*. Trans. Glenda McLeod. Ed. Charity Cannon Willard. Cambridge: D. S. Brewer.

TUOMAS AKVINOLAINEN

- 1961 *Summa contra gentiles*. Eds. P. Marc, C. Pera & P. Caramello Turin: Marietti.
- 1948–1950 *Summa theologiae*. Ed. P. Caramello. Turin: Marietti.
- VIVES, JEAN LUIS
- 1996 [1524] *De institutione feminae christianae*, Liber Primus. Ed. C. Fantazzi and C. Matheusen. Leiden: Brill.

Kirjallisuus

AARNIPUU, TIIA

2005 *Ei ole miestä eikä naista: Queer-luenta keskiajan Euroopassa tunnettuja ristiinpukeutuvia pyhimyksiä kuvaavissa teksteissä*. Uskontotieteen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.

2008 *Trans: Sukupuolen muunnelmia*. Helsinki: Like.

BLAMIRE, ALCUIN

1997 *The Case of Women in Medieval Culture*. Oxford: Clarendon.

FARMER, SHARON

1999 ”It Is Not Good That [Wo]man Should Be Alone’: Elite Responses to Singlewomen in High Medieval Paris”. *Singlewomen in the European Past, 1250–1800*. Ed. Judith M. Bennett & Amy M. Froide. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

GRAHN, MALIN

2013 *Gender and Sexuality in Ancient Stoic Philosophy*. Helsinki: Philosophical Studies in the University of Helsinki.

HEINONEN, MERI

2007 *Brides and Knights of Christ: Gender and Body in Later Medieval German Mysticism*. Diss. Turun yliopisto.

HOWELL, MARTHA C.

1986 *Women, Production and Patriarchy in Late Medieval Cities*. Chicago/London: The University of Chicago Press.

ISHERWOOD, LISA &

ALTHAUS-REID, MARCELLA (EDS.)

2009 *Transformations*. London: SCM Press.

JORDAN, CONSTANT

1990 *Renaissance Feminism, Literary Texts and Political Models*. Ithaca/London: Cornell University Press.

LAQUEUR, THOMAS

1995 *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

KRETZMANN, NORMAN

1993 *Cambridge Companion to Aquinas*. Cambridge: Cambridge University Press.

MACLEAN, IAN

1980 *The Renaissance Notion of Woman: A Study in the Fortunes of Scholasticism and Medical Science in European Intellectual Life*. Cambridge: Cambridge University Press.

MCLEOD, ENID

1976 *The Order of the Rose: The Life and Ideas of Christine de Pizan*. Edinburgh: Chatto & Windus.

MANDEL, JEROME

1998 ”Polymorphous Sexualities’ in Chrétien de Troyes and Sir Thomas Malory”. *The Body and the Soul in Medieval Literature*. Eds. Piero Boitani & Anna Torti. Perugia: D. S. Brewer, 63–78.

MARGOLIS, NADIA

2001 *An Introduction to Christine de Pizan*. Gainesville: University Press of Florida.

NURMINEN, MARJO T.

2008 *Tiedon tyttäret: Oppineita eurooppalaisia naisia antiikkista valistukseen*. Porvoo: Bookwell.

PAAKKINEN, ILSE

2012 ”The Metaphysics of Gender in Christine de Pizan’s Thought”. *Gender in Late Medieval and Early Modern Europe*. Eds. Marianna G. Muravyeva & Raisa Maria Toivo. New York: Routledge, 37–52.

PASNAU, ROBERT

2002 *Thomas Aquinas on Human Nature*. Cambridge: Cambridge University Press.

PINET, MARIE-JOSÉPHE

1927 *Christine de Pisan*. Paris: Honoré Champion.

QUILLIGAN, MAUREEN

1991 *The Allegory of Female Authority: Christine de Pizan’s Cité des dames*. New York: Cornell University Press.

REUTER, MARTINA, GRAHN, MALIN &

PAAKKINEN, ILSE

2013 ”Psychology of Gender”. *Sourcebook for the History of the Philosophy of Mind: Philosophical Psychology from Plato to Kant*. Eds. Simo Knuuttila & Juha Sihvola. Dordrecht: Springer, 641–670.

RICHARDS, EARL JEFFREY

1996 ”Rejecting Essentialism and Gendered Writing: The Case of Christine de Pizan”. *Gender and Text in the Middle Ages*. Ed. Jane Chance. Gainesville: University Press of Florida, 96–131.

ROUX, SIMONE

2006 *Christine de Pizan: Femme de tête, dame de cœur*. Paris: Payot & Ricages.

SARESMA, TUIJA & ROSSI, LEENA-MAIJA &

JUVONEN, TUULA (TOIM.)

2010 *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino.

SJÖBERG, MARIA

2001 *Kvinnors jord, manlig rätt: Äktenskap, egendom och makt i äldre tid*. Hedemora: Gidlunds.

SWIFT, HELEN J.

2008 *Gender, Writing, and Performance: Men Defending Women in Late Medieval France, 1440–1538*. Oxford: Clarendon.

TUOVINEN, LIISA, STÅLSTRÖM, OLLI, NISSINEN, JUSSI & HENTILÄ, JORMA (TOIM.)

2011 *Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus*. Helsinki: Gaudeamus.

WARNER, LYNDAN

1999 "Widows, Widowers and the Problem of 'Second Marriages' in Sixteenth-Century France". *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*. Ed. Sandra Cavallo & Lyndan Warner. London: Longman, 84–107.

WILLARD, CHARITY CANNON

1982 *Christine de Pizan: Her Life and Works*. New York: Persea Books.

YENAL, EDITH

1982 *Christine de Pisan: A Bibliography of Writings by Her and About Her*. London: The Scarecrow Press.